

Antti Lappalainen

HELSINGIN KANSAKOULUJEN OPETTAJAT KOULUNUUDISTAJINA

Lappalainen, Antti: Helsingin kansakoulujen opettajat koulunuudistajina. Koulu ja menneisyys XXIV. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 1986. Artikkelissa tarkastellaan millä tavoin ja millaisin perustein Helsingin kansakoulujen opettajat pyrkivät kehittämään pääkaupungin kansakouluissa annettua opetusta ja uudistamaan kouluorganisaatiota vuosina 1867-1977. Erityisen aktiivisia helsinkiläiset opettajat olivat vuosisadan vaihteen tienoilla, jolloin he talkootyön tavoin pyrkivät pidentämään kansakoulujen opetusta ja ratkaisemaan pohjakoulukiistan. Lähinnä sosiaalisia perusteita esittäen he laajensivat kasvatusta myös oppilaiden vapaa-aikaan. Näiden pyrkimysten tuloksena perustettiin oppilaiden kesäsiirtoiloita ja koulukasvitarhoja. 1930-luvulta lähtien opettajien halukkuus uusien innovaatioiden esittämiseen ja kokeiluun alkoi vähetä. Hakusanat: Helsingin kansakoulut, kansakoulunopettajat, kansakoululaitos, koulunuudistus.

Kansakoulun 110 vuotta

Historian kirjoittajilla on taipumus etsiä tutkittavien ilmiöiden alkua ja loppua, vaikka instituutioiden elämässä syntyä ja kuolema eivät ole yhtä selvästi osoitettavissa kuin elävien olioiden kohdalla. Niinpä koululaitoskin on venhäspitkon kaltainen, josta on vaikea leikata kokonaisuudesta selvästi poikkeavaa tutkimuskohdetta.

Ensimmäinen ohjesääntö Helsingin kansakouluja varten annettiin 4.6.1867 ja pääkaupungin viimeiset kansakoulujen oppilaat muuttuivat peruskoululaisiksi syyslukukauden alkaessa vuonna 1977. Edellä mainittujen ajankohtien perusteella näyttäisi siltä, että Helsingin kansakoululaitos syntyi, kehittyi, vaikutti ja lopetti toimintansa 110 vuoden pituisen ajanjakson kuluessa. Mutta jo ennen vuotta 1867 toimi Helsingissä kouluja, joiden luonne oli kansakoulun kaltainen. Yhtä hyvin voidaan sanoa, että varsinaisella kansakou-

lulla ja peruskoulun ala-asteella oli erona vain erilainen nimi. Kaikesta tästä huolimatta kuluneet 110 vuotta voidaan kuitenkin epäilyksittä leimata kansakoulun leimalla, sillä tuona aikana kansakoulu yhtä hyvin Helsingissä kuin muuallakin maassamme kiistämättä saavutti tyypilliset muotonsa. Samaan aikaan muodostui myös melko yhtenäinen opettajakunta. Mainitun ajanjakson kuluessa pääkaupungin kansakoulujen opettajakaaderi kasvoi puolesta tusinasta noin 1500 opettajan joukoksi.

Kouluolojen "uudistamisella" ja "kehittämällä" on samankaltainen vivahde-ero kuin kommunismilla ja sosialismilla. Koulunuudistus käsitetään vallankumoukseen verrattavaksi kouluorganisaation ja opetuksen sisällön muuttamiseksi, kun taas kouluolojen kehittäminen saattaa tähdätä samaan, mutta etenee tavoitteeseensa pienin askelin. Kansakoulunopettajien keskuudessa oli sekä uudistajia että kehittäjiä. Tässä artikkelissa tarkastellaan, milloin erityisesti, millä tavoin ja millaisia perusteita esittäen pääkaupungin kansakoulujen opettajat pyrkivät uudistamaan ja kehittämään Helsingin kansakouluissa annettua opetusta ja kaupungin kouluoloja.

Opettajien oikeudellinen asema kehityksen jarruna

Vuonna 1870 hyväksytty uusi ohjesääntö velvoitti perustamaan Helsinkiin niin monta kansakoulua, että kaupungin kaikki 8-14-vuotiaat lapset voisivat osallistua opetukseen. Päätöksen tekijät eivät aavistaneet, että maan nopea teollistuminen lisäisi seuraavina aikoina kiihtyvästi Helsingin kansakoulujen oppilasmäärää. Uusien koulutilojen etsimisestä tuli kansakoulujen johtokunnalle suurin huoli monien vuosikymmenien ajaksi.

Alkuaikojen kansakoulujen opettajat Helsingissä olivat koulutukseltaan kirjava joukko. Yleistäen saattaa sanoa, että opettajia oli kahta päätyyppiä. Naisopettajat olivat yleensä sosiaalisesti asennoituneita porvariskotien naimattomiksi jääneitä tyttäriä. Monien äidinkieli oli ruotsi, vaikka he joutuivat opettamaan suomenkielisiä oppilaita. Miesopettajat taas olivat tavallisimmin opinnoissaan epäonnistuneita ylioppilaita tai opiskelijoita, jotka opintojaan

lykäten välillä vähän tienasivat. Työmaajuopotteluakin saattoi esiintyä.¹

Kaupunkien kansakoulujohtokunnilla oli maaseutujohtokuntia laajemmat valtuudet valita kouluihin tällaisia henkilöitä, jotka koulutoimen ylijohdon mielestä eivät olleet työhön päteviä. Päteviä hakijoita ei palkkojen kehnouden takia aina ollutkaan. Matalien palkkojen perusteena oli tietenkin halu säästää kaupungin varoja muihin tarkoituksiin. Koulutoimen ylihallitus valittelikin vuonna 1887, että "on muutamien kaupunkien kansakouluissa palvelemassa opettajia ja opettajattaria, joiden palkkaedut kiivan kaavan nousevat siihen määrään, kuin yleisistä varoista olevat palkkausedut maaseudun opettajistolle." Ylihallitus kehotti valitsemaan avoimiin virkoihin "seminarista päästettyjä pyrkijöitä, joiden oppi ja opettajankyky ovat olleet varsin hyviksi todistetut".²

Virkasuhteiden epämääräisyys ja epäpätevien opettajien suuri määrä kahlitsi Helsingin opettajien aloitteellisuutta kansakoululaitoksen ensimmäisinä vuosikymmeninä eikä opettajien keskuudessa vielä ilmennyt olosuhteiden muuttamiseen tarvittavaa yksituumaisuutta. Opettajien aktiivisuus lisääntyi selvästi, kun Jyväskylän seminaarin tuottamat koulutetut kansakoulunopettajat alkoivat vaikuttaa Helsingin koululaitoksessa 1800-luvun lopulla. Ensimmäiset jyväskyläläiset olivat Aapo Kohonen ja Alpo Noponen. Molemmat olivat aktiivisia vaikuttajia ja kohosivat valtakunnallisesti näkyviin aseisiin.

Helsingin kansakoulut toimivat kirjaimellisesti valtakunnallisen kouluhallinnon näköpiirissä, mutta siitä huolimatta koulutoimen ylihallituksella ei ollut paljon vaikutusmahdollisuuksia pääkaupungin kouluoloihin puutteellisen käskyvallan vuoksi. Kaupunkien perinteisesti laajan itsehallinnon perusteella kaupunkikansakoulujen tarkastajat saivat kaksijakoisen roolin. Valtiovallan kannalta katsottuna heidän tuli valvoa, että kunta toteutti koululainsäädäntöä ja käytti oikein saamansa yleiset varat. Mutta kaupungin näkökulmasta katsottuna he olivat kansakoulutoimen kunnallisia johtajia.

¹ Helsingin Sanomat 20.9.1948.

² Alamainen kertomus ... 1865-1887, 18-19.

"Kun kansakouluja vielä oli verrattain vähä luvultaan, oli Ylitar-kastelijan mahdollista ilman apulaisetta hoitaa niiden tarkastele-mista", mutta kun myöhemmin tällainen "vaarinpito ei ollut Ylitar-kastelijalle yksinään mahdollista", alettiin vuodesta 1884 lukien asettaa erityisiä "paikallisis-tarkastelijoita", kuvasi kouluylihallitus kehityksen kulkua. Ylihallituksen mielestä ainakin pienet kaupungit olisi voitu asettaa erityisen "läänintarkastelijan" valvontaan.³ Läänikohtainen tarkastustoiminta sai kuitenkin odottaa tulemistaan vielä lähes sata vuotta.

Tarkastustoiminnan kytkeminen opettajien koulunuudispyrkimyksien kuvaukseen on tarpeen, koska tällöin havaitaan, miten vähäiset kaupungin opettajien vaihtoehdot olivat uudistuksien toteuttami-seksi. Tarkastajan kaksijakoisen tehtävänkuvan mukaisesti kaupungin kansakoulujen tarkastaja johti kaupungin kouluja ja valvoi omaa toimintaansa. Tätä asemaansa Helsingin kansakoululaitoksen ensim-mäinen tarkastaja fil.maist. Victor Öhberg käytti hyväkseen niin tehokkaasti, että hän suvereenisti isännöi kaupungin koululaitosta. Kansakoulujen johtokunta oli Öhbergin aikana vain pelkkä leimasin. Jos opettajat yrittivät jotakin muutosta säänneltyyn opetustyöhön, oli asia hoidettava Öhbergin kautta.

Koulunuudistuksen talkoomalli

Kansakoulusta päässeet oppilaat olivat vielä murrosikäisiä, joita kaupunkiolioissa ei enää katsottu työikäisiksi. Opettajien mielestä ahkerat ja hyvätapaisetkin oppilaat joutuivat koulun päätyttyä vetelehtimään kaduilla ja saattoivat omaksua huonoja vaikutteita. Tämä epäkohta voitaisiin poistaa järjestämällä kansakoulunsa päät-täneille opetusta iltapäivisin tavanomaisen koulupäivän päätyttyä. Toinen jatkokoulutuksen puolesta esitetty peruste oli tasa-arvo-vaatimus. Varattomien vanhempien lahjakkaatkin lapset joutuivat murrosiässä järjestetyn opetuksen ulkopuolelle, mutta porvariper-heiden lapset siirtyivät valmistavasta koulusta oppikouluun.

³ Alamainen kertomus ... 1865-1887, 19 ja 32-33.

Helsinkiläiset naisopettajat ryhtyivät parantamaan edellä esitettyä asetelmaa vuonna 1882. He saivat käyttöönsä huoneen vastapäätä Kasarmikadun koulua ja alkoivat siellä opettaa omatoimisesti kansakoulunsa päättäneitä tyttöjä. Palkaton talkootyö jatkui vuoteen 1885, jolloin kaupunki alkoi maksaa 40 penniä jokaiselta "jatkokoulun" tunnilta. Myöhemmin saatiin alulle myös poikien jatko-opetus.

Idea jatkokoulun järjestämisestä kehiteltiin samoihin aikoihin maamme muillakin paikkakunnilla, mutta yritykset eivät muualla johtaneet pysyvään koulunkäyntiin. Alusta pitäen jatkokoulun opetusohjelmaan sisällytettiin myös käytännön taitojen opetusta. Kun Kasarmikadun vuokrahuoneessa tähän ei ollut mahdollisuuksia, annettiin jatko-oppilaille kotitalousopetusta Vironkadun koulussa.⁴

Samankaltaisia talkootyön piirteitä kuin jatko-opetuksen aloittamisessa voidaan havaita useissa muissakin koulun kehittämisyrittämissä. Talkoomallille oli ominaista opettajien keskuudessa ensin pitkään jatkunut keskustelu, jota seurasi yhteinen päätös asioiden korjaamisesta. Jatko-opetuksen lisäksi onnistuneita talkoomallin sovelluksia olivat tempaukset raittiuden ja hyvien tapojen edistämiseksi. Omalaatuisin yhteisistä puuhista oli 10 000 iskulauselipun painattaminen ja jakaminen. Opastavia iskulauseita jakamalla opettajat pyrkivät valistamaan kansaa kesällä 1898.⁵

Peruskoulun prototyyppi

Kouluolojen parantaminen talkootoina onnistui pienissä puitteissa hyvin, mutta toisin olivat asiat silloin, kun talkoolaiset kävivät ratkaisemaan valtakunnallisia ongelmia. Helsinkiläisten opettajien pohjakouluponnistelut antavat erinomaisen näytön talkooväen into mielestä ja koulun kehittämislle penseiden viranomaisten jääräpäisyydestä.

---

⁴ Maiju Kanteleen muistelmä, HKA.

⁵ Peltonen, 9.

Helsinkiin valmistui vuosisadan vaihteen tienoilla useita suuria kouluja. Seurauksena oli opettajien aktiivisuuden selvä lisääntyminen. Vallilan koulu aloitti toimintansa vuonna 1902. Kuva esittää koulun aamuvuoron opettajia vappuna 1910.

Tsaarinvallan perusteita murskannut vuoden 1905 suurlakko aiheutti opettajienkin keskuudessa vilkkaan yhteiskunnallisen keskustelun. Kansakoulunopettajat kannattivat vanhastaan ajatusta yhtenäisestä koululaitoksesta, jossa kansakoulu olisi oppikoulun pohjakouluna. Suurlakon jälkitunnelmissa vuonna 1906 nuori filosofian kandidaatti Otto Ville Kuusinen esitteli opettajien kokouksessa sosialistien käsityksiä koulupolitiikasta. Keskustelu koulun kehittämisestä oli vilkasta ja yhtenäistä koululaitosta kannatettiin yleisesti. Keskustelun jälkeen kokous päätti, että koulunuudistusta "on ryhdyttävä tarmolla ajamaan."⁶

Kouluviranomaiset eivät kuitenkaan kuitenkaan lämmenneet opettajien pohjakouluesityksille. Nämä eivät tuosta lannistuneet, vaan talkoo-

⁶ Metsikkö, 62-63.

mallin mukaisesti he vuonna 1908 perustivat omatoimisesti kansakoulukurssille perustuvan kolmivuotisen "jatkokoulun", jonka tuli antaa oppilaille "reaalilyseitten 5:n ensimmäisen luokan eli ns. keskikoulun oppimäärää" vastaavat tiedot. Kaupungilta saatiin koulun käyttöön luokkahuone, mutta opettajat olivat talkooväkeä. Puuhakkain oli opettaja William Sippola, joka laati koulun opetussuunnitelman, opetti luonnontieteitä ja toimi koulun taloudenhoitajana. Tarvittavat varat hankittiin pyytämällä lahjoituksia, järjestämällä juhlia ja organisoimalla keräyksiä. Hurttia talkoohenkeä riitti niin kauan, että keväällä 1912 voitiin jakaa päästötodistukset 23 keskikoulun käyneelle.⁷

Huolimatta hyvästä yrityksestä opettajien keskikoulu ei johtanut samankaltaiseen läpimurtoon kuin Kasarmikadun jatkokoulu oli johtanut. Helsinki ei huolinut valmiiksi kokeiltua peruskoulun yläastetta, valtion viranomaiset vaikenivat, ja opettajat eivät saaneet kouluun julkisen keskustelun kohteeksi. Täten yrityksen poliittinen puoli jäi täysin hyödyntämättä.

Punainen yhtenäiskoulu ei saanut kannatusta

Viisi vuotta myöhemmin Otto Ville Kuusinen valittiin sosialistien vallankumousohallituksen - kansanvaltuuskunnan - valistusasiain valtuutetuksi eli opetusministeriä vastaavaan asemaan. Kansanvaltuuskunta ilmoitti lakkauttaneensa kouluylhallituksen ja nimittäneensä sen tilalle kouluneuvoston, jossa oli omat jaostonsa kansakoulua ja oppikoulua varten. Toimimaan saatiin kuitenkin vain kansakoulujaosto, sillä oppikoulujaostoon ei löytynyt jäseniä. Kouluneuvoston puheenjohtajaksi valittiin turkulainen fil.tri Nils Robert af Ursin, mutta terveydellisiin syihin vedoten tämä ei ryhtynyt toimeen. Kansakoulujaoston puheenjohtajaksi tuli piiritarkastaja Jaakko Pärssinen ja jäseniksi opettajat Hulda Salmi, R. Penttinen ja Y.K. Laine.⁸

⁷ Paula af Heurlinin muistelmä, HKA; Somerkivi 1975, 44.

⁸ Työmies 10.2.1918.

Punainen johto piti koulutoimen järjestelyä hyvin keskeisenä. Työmies julkaisi 14. - 23.2.1918 neliosaisen kirjoitussarjan, jossa kehiteltiin sosialistien kouluohjelmaa. Sen mukaisesti kansakoulussa tuli olla kaksivuotinen alempi kansakoulu, nelivuotinen ylempi kansakoulu ja kaksivuotinen jatkokoulu. Ylemmän kansakoulun suorittanut oppilas voi siirtyä joko kuusivuotiseen oppikouluun tai jatkokouluun. Jatkokoulun jälkeen tuli vielä olla mahdollisuus siirtyä ammattikouluun tai kansanopistoon. Kokonaisuudessaan ohjelma oli hyvin kattava ja optimistinen. Opetussuunnitelmassa kiinnitettiin suurinta huomiota luonnontiedon opetukseen.⁹

Helsinkiläisten opettajien vielä muutama vuosi aikaisemmin pyörittämä koulu oli juuri sellainen kuin punaisten koulupolitiikka kaavaili. Nyt olisi ollut hyvät mahdollisuudet saada sitä tukea, jota innokkaat talkoolaiset vuosina 1908-1912 etsimällä etsivät. Miksi ajatusta pohjakoulusta ei nyt ryhdytty elvyttämään?

Suurin syy opettajien penseyteen keväällä 1918 oli epäilemättä poliittista laatua. Helsinkiläisten opettajien keskuudessa sosialismista ja poliittisesta osallistumisesta käyty keskustelu johti niiden voittoon, jotka korostivat opettajien sitoutumattomuutta. Koulun kehittämisestä saatettiin olla sosialistien kanssa samaa mieltä, mutta muista valtakunnan asioista oltiin toisella kannalla. Samaa voidaan sanoa myös opettajien valtakunnallisesta asennoitumisesta. Vaikka kansakoulujen opettajia jo tuolloin oli useita tuhansia, saatiin Sosialistisen opettajaliiton perustavaan kokoukseen elokuussa 1917 vain vajaa 30 osanottajaa.¹⁰

Uudenmaan punainen lääninhallitus antoi 8.2.1918 ohjeet kunnallishallinnon järjestämisestä. Helsingin kouluasioita ryhtyi kovin ottein johtamaan kansanedustaja Hilja Pärssinen. Pahin vastarinnan kiiski punaisen Helsingin koululaitoksessa oli Matti Pesonen, joka oli tullut kansakoulujen tarkastajaksi vuonna 1908. Hän kehoitti opettajia työskentelemään, kun punaiset kehoittivat lakkoon ja Virkamiesyhdistysten Keskusliiton ohjeen mukaisesti kielsi koulun-

⁹ Työmies 14.2., 17.2., 21.2. ja 23.2.1918.

¹⁰ Piilonen, 194.

pidon punaisen vallan aikana. Körttiläisten johtomiehiin lukeutunut Pesonen pysyi jäykästi kannallaan.¹¹

Kansanvaltuuskunnan arvovallan kannalta oli sietämätöntä, ettei kouluja saatu normaalilla tavalla toimimaan. Pesonen ja kansakoulujen johtokuntien puheenjohtajat - kaupunki oli aikaisemmin jaettu kielirajan mukaisesti kahteen piiriin - haettiin punaisten esikuntaan, kuulusteltiin, haukuttiin perusteellisesti ja erotettiin toimistaan. Tilalle valitut sosialistit kutsuivat kahdesti opettajia koolle päättämään koulutyön aloittamisesta. Uuden Suomen mukaan heille luvattiin 700 markan kuukausipalkka eli kolminkertainen palkka, mutta vain kaksi naisopettajaa ja yksi virkaatekevä miesopettaja ryhtyivät työhön. Kansakoulujen opettajia kaupungissa oli tuolloin neljättä sataa.¹²

Oppilaiden vapaa-ajan ohjelmoijat

Helsingin ensimmäiset kansakoulut muuntautuivat entisistä köyhien lasten kouluista. Sosiaaliavun leima Helsingin kansakoululaitoksen seinästä haalistui hyvin hitaasti, sillä vielä puoli vuosisataa myöhemmin varakkaat porvarit pitivät ns. valmistavia kouluja parhaina alkuopetuksen antajina ja sitkeimmät alkuopetusta antaneet yksityiskoulut elivät 1970-luvulle asti.

Ensimmäisten kansakoulujen aloittaessa toimintansa Helsingissä oli noin 2100 kouluikäistä alle 16-vuotiasta kouluikäistä lasta, joista vähän enemmän kuin puolet sai arkisin kouluopetusta.¹³ Ahtaasti asuvien, päivisin kaduilla temmeltävien lasten saattaminen järjestyneen opetuksen piiriin muodostui monille kansakoululaitoksen pioneerivaiheen opettajille elämäntehtäväksi.

¹¹ Taipale, 145.

¹² Uusi Suomi 20.4. ja 3.5.1918.

¹³ Somerkivi 1977, 39-42.

Halu parantaa kasvuikäisten sosiaalisia oloja johti vuosisadan vaihteen tienoilla pyrkimyksiin koulutuksen laajentamiseen oppilaiden vapaa-aikaan. Vapaa-ajan käyttöön kohdistuvista innovaatioista olivat erityisen merkittäviä kesäsiirtoloiden perustaminen ja koulukasvitarhat.

Opettajien kesäsiirtoloiden perustamisen sai aikaan opettaja Frans Strömberg, joka alusti asiasta opettajayhdistyksen kokouksessa vuonna 1890. Idea ei ollut pelkästään Strömbergin oma, sillä neljä vuotta aikaisemmin oli kaupungin työväenyhdistys tehnyt aloitteen virkistysmahdollisuuksien järjestämisestä lasten kesäloman aikana.¹⁴

Ensimmäisen kerran Helsingin kansakoulujen johtokunta lähetti oppilaita koeluontoisesti kesäksi maalle täysihoitoon vuonna 1892. Toiminta laajeni nopeasti lahjoitusten ja julkisen kiinnostuksen siivittämänä. Oppilaiden kesävirikistyksestä alkoi huolehtia opettajien ensimmäinen ammatillinen yhdistys, vuonna 1887 perustettu Helsingfors folksskololors lärare- och lärarinneförening. Vähitellen yhdistys muuttui asiallisesti pelkästään oppilaiden kesävirikistysorganisaatioksi. Tätä toimintaa pian 100 vuotta täyttävä yhdistys jatkaa uskollisesti edelleen.

Kieliriita jakoi Helsingin kansakoulujen opettajat tämän vuosisadan alussa kahteen leiriin. Myös suomenkielisten opettajien perustama Opettajaliitto ryhtyi vuonna 1913 perustamaan oppilaiden kesäsiirtoloita. Huippukohtansa kesäsiirtolatoiminta saavutti kesällä 1957, jolloin toiminnassa oli 24 Helsingin Opettajayhdistyksen kesäsiirtolaa eri puolilla maata. Samana vuonna opettajien toiminta sai myös eduskunnan tunnustuksen, sillä säännös oppilaiden kesävirikistyksestä otettiin kodifioituun kansakoululakiin.¹⁵

Koulukasvitarhojen uranuurtaja oli opettaja Laura Hagan. Varat toimintaan saatiin varakkaan muurarimestari Alex. Ärtin testamenttilahjoituksesta. Vuonna 1905 kuollut Ärtti testamenttasi kaupungille 100 000 mk kaupungissa kesäänsä viettävien työläislasten

¹⁴ Malmberg, 22; Cavonius 16-17.

¹⁵ Lappalainen, 115-118.

hyväksi. Kaupunginvaltuusto päätti käyttää lahjoituksen korot kansakoulujen koulupuutarhan perustamiseen Töölöön.

Kunnan saamien lahjojen ehdoilla on taipumus unohtua. Niinpä koulu- puutarhankin perustaminen oli vielä kuutta vuotta myöhemmin teke- mättä, kunnes tarmokkaasti toiminut Hagan sai aikaan käänteen asiassa. Ensimmäisen maailmansodan aikoina myös opettajien yhdistys kiinnostui perustamaan kaksi puutarhaa. Toinen niistä sijaitsi Tehtaankadun ja Sepänkadun kulmauksessa, toinen Kumtähden kentällä Kumpulassa. Enimmillään niissä oli toista sataa pikku palstaa. Yhdistyksen puutarhatoiminta päättyi vuonna 1928, kun kaupunki perusti oman laajan kasvitarhan Kumpulaan.¹⁶

Aloitteellisuus vähenee

Itsenäistymisen jälkeen varsinainen kansakoulu saavutti Helsingissä melko nopeasti vakiintuneet muotonsa. Oppivelvollisuuslain toteut- taminen poisti opettajilta huolen siitä, että jotkin oppilaat jäisivät täysin järjestelmällisen koulutuksen ulkopuolelle, ja yhteiskunnan sosiaaliset epäkohdat eivät enää välttämättä vaatineet opettajien omatoimista asioihin puuttumista.

Opettajien aloitteellisuus näyttää 1930-luvulle tultaessa aikaisem- paan verrattuna huomattavasti vähentyneen, ja sama suunta jatkui toisen maailmansodan jälkeen. Tähän saattoi vaikuttaa edellä mai- nittu yhteiskunnallisten epäkohtien väheneminen, mutta myös opet- tajan toimenkuvassa tapahtui muutoksia.

Vuosisadan alkupuolen kansakoulunopettajat olivat monitaitoisia vaikuttajia, joilta varsinaisen opetustyön lisäksi odotettiin aktiivista osallistumista myös koulua ympäröivän yhteiskunnan toimintoihin. Koulutustason kohoaminen vähensi opettajien tarvetta näissä tehtävissä ja toisaalta tiukentuva kouluhallinto osoitti opettajille riittävästi työtä omissa virkatehtävissä koulun pii- rissä. Koululaitoksen kehittämisen painopiste alkoikin yhä enemmän

¹⁶ Lappalainen, 46-48.

siirtyä opettajanhuoneista kouluhallinnon toimistohuoneisiin. Koulunuudistusharrastajien tilalle alkoi tulla koulun ammattikehittäjiä.

Virkamiesten pyrkimykset koulun kehittämiseksi kulkivat tavallisesti kokeilun kautta. Koulun "kehittäminen" on niin myönteisesti latautunut sana, että Helsingin kansakoulujen lähes jokainen vuosikerromus tiesi mainita meneillään olevista koulun kehittämiseen tähtäävistä kokeilusta. Monet niistä olivat vain kokeilun nimellä tapahtuvaa uusien toimintamuotojen käyttöönottamista, ja kokeilun leima oli vain silmänlumetta, kuten Somerkivi on todennut. Tällä tavoin kokeiltiin 1960-luvulla vieraan kielen opettamista kansakoululaisille ja myöhemmin kansalaiskoulun yhdeksättä luokkaa sekä ns. uuden matematiikan opetusta.¹⁷ Ainoastaan uusien oppikirjojen kokeilu täytti kokeilulle asetettavat vaatimukset siinä mielessä, että kokeilun tulokset aina koottiin ja päätökset tehtiin tulosten perusteella.

Peruskoulun vastustajat

Kansakoulunopettajien aktiivinen harrastus pohjakoulun toteuttamiseksi säilyi valtakunnallisella järjestötasolla ja vaikutti ratkaisevasti peruskoulusäännösten säätämiseen 1960-luvulla. Tässä vaiheessa helsinkiläiset opettajat olivat vielä samalla tavoin peruskoulun kannalla kuin maan muutkin kansakoulujen opettajat. Peruskoulun palkkaussäännösten valmistuminen teki kuitenkin Helsingin opettajista peruskoulun vastustajia, sillä yhtenäiskoulun toteuttaminen merkitsi heille palkkaustason laskua. Vastustava kanta ilmeni näkyvimmin siten, että melkein sadan vuoden perinteet omannut Helsingin Opettajayhdistys, johon kansakoulujen opettajat lähes sataprosenttisesti kuuluivat, lakkautettiin ja yhdistyksen melko huomattavat varat jaettiin opettajien työtaisteluun osallistuneille jäsenille.

---

¹⁷ Somerkivi 1977, 218.

Kehityksen kaari ja ristiriidat

Helsingin kansakoulujen opettajien kääntyminen vastustamaan peruskoulun toteuttamista näyttää historian paradoksilta, mutta samalla se luo hyvän kohdevalon sille polulle, jonka pääkaupungin opettajakunta kulki kuluneiden 110 vuoden aikana. Pelkistäen saattaa sanoa, että Helsingin kansakoulunopettajien suhtautumisessa työnsä kehittämiseen voidaan havaita ensimmäisten vuosikymmenien haparoiva pioneerivaihe, vuosisadan vaihteen molemmin puolin vallinnut aktiivinen kehittämisharrastus ja viimeisten vuosikymmenien lisääntynyt passiivisuus.

Alkuvaiheissa Helsingin kansakoululaitosta rasitti köyhäinkoulun maine ja sen kirjava opettajakunta ei esittänyt innovaatioita, jotka olisi kirjattu jälkimaailmalle. Ulospäin näkyvää toimintaa alkoi esiintyä vasta seminaareissa koulutettujen opettajien saadessa haltuunsa virkoja kaupungin kouluista.

Muutoksen tuulet alkoivat puhaltaa 1880-luvulla. Vuosisadan vaihteen molemmin puolin Helsinkiin valmistuneet Annankadun, Snellmanin, Vallilan ja Tehtaankadun suuret kansakoulut paransivat vielä opettajien yhteistoimintamahdollisuuksia. Näinä aikoina Helsingin opettajat aktiivisimmin esittivät parannuksia työhönsä ja esikuvallista yritteliäisyyttä osoittaen pyrkivät palkatonta talkootyötä tehden myös muutosten toteuttamiseen. Kaikkien esitettyjen muutosajatusien perusteluna oli kansakoulun oppilaiden aseman parantaminen.

Kehityskaaren viimeisinä vuosikymmeninä opettajat muuttuivat aatteellisista kasvattajista kaupungin virkamiehiksi, jotka muiden palkansaajien tavoin olivat eniten kiinnostuneita asemaansa liittyneistä oikeudellisista ja taloudellisista seikoista. Vuosikausia kestävä palkaton talkootyö ei enää tullut kysymykseen. Muuttunut käsitys opettajantyön luonteesta tekee ymmärrettäväksi sen, että Helsingin opettajakunta 1970-luvulla suhtautui jyrkän torjuvasti samojen ajatusien toteuttamiseen, joiden puolesta kaupungin opettajat intomielisesti ja palkatta työskentelivät vuosisadan alussa.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

I Painamattomat lähteet

*HELSINGIN KAUPUNGINARKISTO (HKA)**Helsingin Opettajayhdistyksen arkisto*

Yhdistyksen pöytäkirjat

Paula af Heurlinin muistelmä

Maiju Kanteleen muistelmä

II Painetut lähteet

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat 1948

Työmies 1918

Uusi Suomi 1918

III Kirjallisuus

Alamainen kertomus Suomen kansakoulu-toimen kehittymisestä lukuvuosina 1865-1886. Antanut Koulutoimen Ylihallitus.*Cavonius, C.* 1977. Helsingfors folksskolors lärare- och lärarinneföreningens förhistoria och första tider. Publikation angiven till föreningens 90-års jubileum.*Lappalainen, A.* 1985. Helsingin Opettajayhdistyksen historia. Yhdistyksen toiminta syntyvaiheista lakkauttamiseen.*Malmberg, R.* 1937. Helsingfors folksskolors lärare- och lärarinneförening. Historik. Helsingfors.*Metsikkö, J.O.* 1943. Piirteitä Suomen Kansakoulunopettajain Liiton sivistyksellisestä toiminnasta. Teoksessa Metsikkö, J.O. - Oksanen, N., Suomen Kansakoulunopettajain Liitto. Helsinki.*Peltonen, A.* 1959. Helsingin Opettajayhdistys 1908-1958. Helsinki.*Piilonen, J.* 1982. Vallankumous kunnallishallinnossa. Punaisen Suomen historia 1918. Opetusministeriö. Punakaartin historiakomitea.*Somerkivi, U.* 1977. Helsingin kansakoulun historia. Helsingin kaupungin julkaisuja n:o 29.*Somerkivi, U.* 1975. Helsingin kansakouluopettajien keskikoulu. Kasvatus 1/75.*Taipale, P.* 1980. Salatun voiman mies, Matti Pesosen elämä ja toiminta. Herättäjä-Yhdistys. Lapua.